

A kárpátaljai görögkatolikusok népességföldrajzi mutatói a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 2022-es sematizmusa alapján

Population Geographic Indicators of the Transcarpathian Greek Catholics Based on the 2022 Schematism by the Munkács (Mukachevo) Greek Catholic Diocese

TÓTH ATTILA, FODOR GYULA, BERGHAUER SÁNDOR

TÓTH Attila: PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola; 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.; adjunktus, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék; 90202 Ukrajna, Kárpátalja, Beregszász, Kossuth tér 6.; toth.attila@kmf.org.ua; <https://orcid.org/0000-0001-8620-2567>

FODOR Gyula: docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék; 90202 Ukrajna, Kárpátalja, Beregszász, Kossuth tér 6.; fodor.gyula@kmf.org.ua; <https://orcid.org/0000-0002-9971-8068>

BERGHAUER Sándor: docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék; 90202 Ukrajna, Kárpátalja, Beregszász, Kossuth tér 6.; berghauer.sandor@kmf.org.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3832-2692>

KULCSSZAVAK: görögkatolikus; sematizmus; népesség; Kárpátalja

ABSZTRAKT: Ukrajna népességének vallási szerkezete mindig is számos kérdést vetett fel, nem kivétel ez alól Kárpátalja sem. A szovjet időszak kezdetétől hiányoznak pontos és használható adatok a felekezeti összetétellel kapcsolatban, és a független Ukrajnában az eddig első és egyetlen népszámlálás során sem kérdeztek a népesség vallásosságára és vallási hovatartozására. A homály eloszlása érdekében több kutató is készített becsléseket, amelyeket eltérő módon ítélt meg.

Jelen tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy meghatározzuk a görögkatolikusok lélekszámát és részarányát a vidék népességén belül. A kutatás alapjául a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 2022-es sematizmusában közreadott adatok szolgáltak, amelyeket egy részletesen vázolt becslési módszer segítségével alakítottunk használható, elemezhető formába. Bemutatjuk továbbá a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye rövid történelmét és a sematizmusokkal kapcsolatos legfontosabb információkat.

Vizsgálataink eredményei alapján kijelenthetjük, hogy 2021-ben a megyében közel 240 ezer görögkatolikus élt. Területi elhelyezkedésüket tekintve, zömében a határ menti részeken és a megye három legnépesebb városa környékén tömörülnek. A görögkatolikusok össznépességen belüli arányát tekintve már egy kicsit más kép tárul elénk, ugyanis egyes hegyvidéki területek lakosságán belül jelentős a görögkatolikusok aránya, igaz e vidékeken az össznépesség száma is alacsonyabb.

Attila TÓTH: PhD student, Doctoral School of Earth Sciences, Faculty of Sciences, University of Pécs; 7624 Pécs, Ifjúság str. 6.; assistant professor, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education; Kossuth sq. 6., 90202-Berehove, Transcarpathia, Ukraine; Toth.attila@kmf.org.ua; <https://orcid.org/0000-0001-8620-2567>

Gyula FODOR: associate professor, Department of Earth Science and Tourism, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education; Kossuth sq. 6., 90202-Berehove, Transcarpathia, Ukraine; fodor.gyula@kmf.org.ua; <https://orcid.org/0000-0002-9971-8068>

Sándor BERGHAUER: associate professor, Department of Earth Science and Tourism, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education; Kossuth sq. 6., 90202-Berehove, Transcarpathia, Ukraine; berghauer.sandor@kmf.org.ua; <https://orcid.org/0000-0002-3832-2692>

KEYWORDS: Greek Catholic; schematism; population; Transcarpathia

ABSTRACT: The religious structure of the population of Ukraine has always raised several questions, and Transcarpathia is not an exception in this respect either. Precise and reliable data on the population's denominational composition have been missing since the beginning of the Soviet era, and questions targeting them were omitted from the questionnaires of the only-so-far census in the history of independent Ukraine as well. Aiming to fill this gap, numerous researchers have performed estimations in the past, whose results were received with varied scientific and political adjudication.

In the present study we attempt to define the numbers and proportions of the Greek Catholics within the total population of the region. The underlying data for the research were those in the 2022 schematism of the Munkács (Mukachevo) Greek Catholic Diocese (regarding the 2021 conditions), which we have converted into a usable format by an estimation method drawn in details in the study itself. Furthermore, we have presented a short introduction to the history of the Munkács (Mukachevo) Greek Catholic Diocese in line with the most important information concerning the schematisms themselves.

Based on the results of our investigation we can state that almost 240 thousand Greek Catholics lived in Transcarpathia in 2021. As to their spatial distribution, they were concentrated in the border region as well as in the neighbourhood of its three largest cities. Regarding their proportions within the total population we can notice that the ratio of Greek Catholics is particularly high in the mountainous territories of Transcarpathia, admitting that the numbers of the total population are much lower there than in the lowland sections.

Bevezetés

Kárpátalja területére alapvetően és régtől fogva jellemző a vallási sokszínűség (Berghauer 2010); a régió területén jelenleg négy nagyobb és több kisebb vallási felekezet osztozik. A mai Kárpátalja területén élő népesség számának alakulásával, valamint a nemzetiségi összetétel változásaival már eddig is számos publikáció foglalkozott. Fontos megemlítenünk Molnár József és Molnár D. István közös és egyéni kutatásait (Molnár, Molnár D. 2005; Molnár 2009; Molnár D. 2018), amelyek eredményeként átfogó munkák készültek a vidék népességföldrajzi és demográfiai viszonyairól. E kutatások elsődlegesen a népesség és az egyes nemzetiségek térbeli eloszlásának sajátosságaival foglalkoztak.

A régió vallási szerkezetére vonatkozó információk már jóval szűkebbre szabtak. Kocsis Károly és Tátrai Patrik kiterjedt vizsgálatokat végeztek és végeznek a teljes Kárpát-medence, így Kárpátalja etnikai és vallási szerkezetének tárgyában is (Kocsis, Tátrai 2021). A további kutatások között különleges helyet foglalnak el Tátrai Patrik, Molnár József, Kovály Katalin és Erőss Ágnes eredmé-

neyei a Summa 2017 felmérés alapján (Tátrai et al. 2020), amelyek értékes adatokat szolgáltatnak a kárpátaljai magyarság demográfiai jellemzőiről (még ha az eredmények nem is vetíthetők ki a jelenlegi megye teljes népességére). Szükséges megemlítenünk továbbá ft. Marosi István atya munkásságát, aki átfogó kutatásokat végez a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye múltjáról és jelenéről, elsősorban a történelemtudomány, nem pedig a vallásföldrajz szemszögéből (Marosi 2014).

Kutatásunk alapvető célja a mai Kárpátalja területén elhelyezkedő, és egyben a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéhez tartozó települések görögkatolikus népességszámának és a felekezet vallási térszerkezetének meghatározása a 2022-es egyházmegyei sematizmusban közölt adatok alapján. A kutatást annál is időszerűbbnek tartjuk, mivel a mai Kárpátalja területén élő népesség vallási megoszlására vonatkozó hiteles adatok 1941 óta nem állnak rendelkezésre. A szovjethatalom ateista politikájának szellemében ugyanis évtizedekig nem volt igény a lakosság vallási hovatartozásának felmérésére, és, sajnos, az eddigi egyetlen ukrainai népszámlálás (2001) során is kihagyták az ívekből az erre vonatkozó kérdéseket.

A kárpátaljai görögkatolikus egyház történetéről

A Munkácsi Ortodox Püspökség 63 ruszin papja 1646. április 24-én ünnepélyes keretek között tett hűsége XI. Ince pápának az ungvári vár templomában, és ezzel Magyarország Északkeleti-Felvidékén is hivatalosan megalakult a görögkatolikus egyház. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyét azonban csak több mint egy évszázaddal később, az egri püspökség fennhatósága alá rendelve, 1771-ben szervezték meg. Később, az Eperjesi Egyházmegye 1823-as és a Hajdúdorogi Egyházmegye 1912-es megalakításával egy-egy rész levált belőle, s az így átalakított egyházmegye elnyerte mai kiterjedését, immáron kizárólag Kárpátalja területén belül (B. Papp 1996).

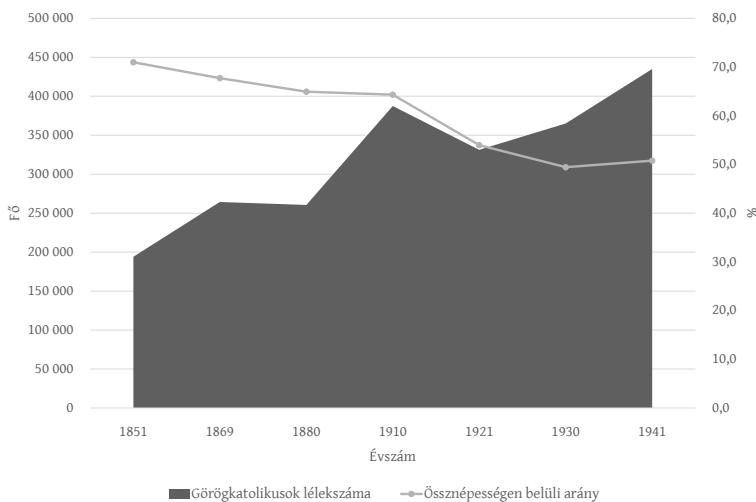
Az egyházmegye megszervezésében és önállósulásában nagy érdemeket szerzett De Camelis János József püspök, aki lerakta a Máramaros vármegyei huculok uniójának alapjait, melynek eredményeként a Munkácsi Görögkatolikus Püspökség joghatósága kiterjedt az említett területre is. Bacsinszky András püspök hivatali ideje alatt pedig a görögkatolikus papság jogilag, anyagilag, valamint presztízsét tekintve is teljesen egyenjogúvá vált a római katolikuséval. Ezen túl, Bacsinszky püspök a magyar görögkatolikusok anyanyelvű liturgikus törekvéseit is támogatta, ugyanakkor nagymértékben hozzájárult a ruszin irodalmi nyelv ki-fejlődéséhez is (Hodinka 1910).

A görögkatolikusok lélekszámának és össznépességén belüli arányának 1851-1941 közötti változását a mai Kárpátalja területén az 1. ábra mutatja be.

Az első modern magyarországi népszámlálást 1869-ben tartották, de már korábban is készültek adatgyűjtő jellegű összeírások. Ezek közé tartozik Fényes Elek 1851-ben kiadott Magyarország geográfiai szótára, amelynek segítségével

1. ábra: A görögkatolikusok lélekszámának és össznépességen belüli arányának változása a mai Kárpátalja területén 1851-1941 között

Changes in the number of the Greek Catholics and their ratio within the total population of present-day Transcarpathia between 1851 and 1941

Forrás: Kepecs (2000), Sebők (2005), Tóth, Fodor, Berghauer (2023) alapján saját szerkesztés

megpróbálkoztunk a mai Kárpátalja területén elhelyezkedő települések vallási szerkezetére vonatkozó adatok összegyűjtésével és elemzésével, különös figyelmet fordítva a görögkatolikusokra.

Az 1851-es adatok szerint a mai Kárpátalja területén 194 ezer görögkatolikus élt, akik az akkori lakosság 71%-át alkották. A vizsgált időszak alatt folyamatosan növekedett a görögkatolikusok lélekszáma, ennek ellenére az össznépességen belüli arányuk folyamatosan csökkent. Ennek fő oka az izraelita népesség számának gyors (a görögkatolikusokét meghaladó) ütemű növekedése volt, 1921-ig ugyanis a többi nagyobb felekezet (református, római katolikus, evangélikus) arányértékei nem növekedtek.

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a mai Kárpátalja területén összesen 387 ezer görögkatolikus élt, akik a vidék akkori teljes népességének 64,4 %-át alkották. A Hajdúdorogi Egyházmegye 1912-es megalakítása előtt a Munkácsi Görögkatolikus Püspökség 320 parókiára terjedt ki, ebből 265 földrajzilag az általunk vizsgált területhez tartozott (Grigássy 1913).

Miután Kárpátalját Csehszlovákiához csatolták, az új hatalom képviselői nem vezettek be semmilyen korlátozó intézkedést a különböző vallási identitású lakosok számára, mindenkinek megengedték a szabad vallásgyakorlást. Ezzel együtt az 1921-es népszámlálás adatai alapján a mai Kárpátalja területén 331 ezer görögkatolikus élt, ami az 1910-es adatokhoz képest 15%-os csökkenést jelent, és ami döntően három tényezővel magyarázható: az I. világháború okozta embervesztéssel, a magyar (részben görögkatolikus) népesség elvándorlásával, illet-

ve a skizmatikus mozgalom felerősödésével. E mozgalom Máramaros vármegye románok lakta délkeleti részéből indult, majd áttért a ruszin lakosságú vidékekre is. A skizma lényege a görögkatolikus ruszinok tömeges áttérése eredeti vallásukra, a pravoszláviára (ortodoxiára). A mozgalom a Nagygölgy völgyében számos települést érintett, de leghatározottabban a Huszt melletti Iza község állt ki az áttérés mellett. A mozgalom Máramaros megyéből hamarosan áttért a szomszédos Beregre is, ahol Nagylucska lakóira hatott leginkább (Gönczi 2008).

Bár 1921-től kezdve a görögkatolikusok lélekszáma folyamatos növekedést mutatott a vidéken, össznépszámban belüli arányuk folyamatosan csökkent, és az 1941-es népszámlálás idején a lakosság már alig 50,8%-a vallotta magát görögkatolikusnak.

Közel két évszázadnyi békés működés után, a II. világháborút követően a Kárpátalját bekebelező szovjet birodalom átfogó támadást indított a görögkatolikus egyház ellen. Az akkori püspököt, Romzsa Tódort 1947-ben meggyilkolták, 1949-ben pedig az egyházközségek mindegyikét beolvasztották a Moszkva központú pravoszláv egyházba. Azt a 129 görögkatolikus papot, akik nem voltak hajlandók csatlakozni a pravoszláv egyházhoz, 1949-1950 folyamán, három hullámban a Gulag koncentrációs táboraiba hurcolták, a Szovjetunió egész területén (Bendász 1999).

1945 után Kárpátalja településeinek egyre érzékenyebbé vált az a szovjet állami politika, amely célirányosan az egyházak ellen irányult. Megtiltottak minden addig engedélyezett vallási összejövetelt, a görögkatolikus egyházközségek papjait hazaárulónak bélyegezték és a Szovjetunió ellenségeinek nyilvánították. A legtöbb görögkatolikus papot 25 év kényszermunkára ítélték, de 1956-ban többségük amnesztiát kapott és hazatérhetett. A szovjet vezetés megtiltotta a papoknak az anyakönyvek vezetését, bár titokban sokan folytatták azt. Az újszülötteket a papok csak titokban keresztelhették meg, továbbá tilos volt a gyerekeket hittanórára járatni.

A görögkatolikus egyház azonban nem szűnt meg létezni, csak illegalitásba vonult. Mintegy 50–60 görögkatolikus papnak ugyanis sikerült elkerülnie az elhurcoltatást. Ők már 1949-ben megszervezték az illegalitásban folytatott egyházi munkát. Az 1956-os amnesztia után hazatért papok később tovább bővítették ezt a tevékenységet. A gorbacsovi „peresztrojka” idején, 1989-ben visszaállították a görögkatolikus egyház törvényes működését, és engedélyezték Kárpátalja összes településén. Az érintett görögkatolikus egyházközségek egy része visszakapta egykori templomát, és ettől kezdve szabadon gyakorolhatja vallását (Botlik 1997).

Az egyházmegyei sematizmusokról és összeírásokról

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye parókiáinak története szempontjából a legjelentősebb forrásnak a sematizmusok és az egyházi összeírások tekinthetők.

A Magyar Királyság északkeleti részén élő görögkatolikusság körében a Munkácsi Egyházmegye 1771-es megalakítása előtt és után is készültek egyházi összeírások, azonban nem mindegyik jelent meg nyomtatásban. A Munkácsi Egyházmegye 1949-es eltörléséig összesen 36 nyomtatásban megjelent egyházmegyei adatfeldolgozást ismerünk. Ezek között az 1938-ban kiadott sematizmus eddig ismeretlen okokból csak az egyházmegye általános információit, valamint az egykori Beregszászi Esperesi Kerület parókiáinak adatait rögzíti (Marosi 2014). A Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport munkájának eredményeként ezek digitalizált formában is hozzáférhetőek (byzantinohungarica.com). Ezekon kívül a közelmúltban a Bendász-hagyatékából is előkerült egy sematizmus, amely a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye felszámolása előtti utolsó, 1947-ben készült egyházmegyei összeírás adatait tartalmazza (Marosi 2020).

A fentiek alapján két évszázad folyamatai követhetők nyomon a demográfiai, vallási, etnikai adatok tükrében, de az iratok gazdag információforrásai a falvak történetének, földrajzi leírásának, papjaik, kántortanítói, egyházi iskoláik és templomaik működésének is. Az első nyomtatásban megjelent egyházi összeírás 1747-ben készült, Olsavszky Manuel Mihály püspök szorgalmazására. Emellett a Munkácsi Görögkatolikus Püspöki Levéltár Beregszászban őrzött anyagában is található még jelentős számú, különböző céllal elkezdett összeírás az egyházmegye parókiáiról, melyek akár további kutatásokra is alkalmasak (Marosi 2014).

A sematizmusok közös jellemzője, hogy egy adott egyházmegyét illetően az egyházi adminisztráció felépítésére, az egyházmegyei intézményekre és vezetőikre, a szerzetesrendekre és a papnövendékekre vonatkozó legalapvetőbb adatokat egyaránt rögzítik. Főesperesi és esperesi kerületenként veszik számba a parókiákat és fliákat, ezek templomait és titulusaikat, a 19. század elején pedig egy ideig a templomok kegyurait is. Az összeírások kezdetben minimális információt tartalmaztak, de az idő előrehaladtával a hívek lélekszámának jelölésén túl a templomok titulusaira, a parókiák elnevezésére, az éppen aktuális kegyúrra, a parókia más, világi szempontból jelentős függőségére vagy éppen függetlenségére, felekezeti iskola jelenlétére, annak tanulói létszámára, a községben lévő egyéb felekezetek lélekszámára, a 19-20. század fordulóján pedig a közösség és az egyházközség történetére vonatkozó minimális adatokkal is szolgálnak (Marosi 2014).

A görögkatolikus egyház 1989-es visszaállítását követően két sematizmus látott napvilágot. Az első 2002-ben jelent meg, Szemédi János püspöksége alatt (Sematizmus 2002). Ezt a kiadványt azonban nem lehet teljes mértékben sematizmusnak tekinteni, mivel mindössze 48 oldalon közli a kárpátaljai görögkatolikusok rövid történetét, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspökeinek névsorát, az egyházmegyéhez tartozó egyházközségeket, azok áldozópapjainak elérhetőségeit, továbbá a szerzetesi rendek és tömörülések elhelyezkedését. A második újkori sematizmus 2022-ben jelent meg. Ez egy jóval terjedelmesebb (több száz oldalas) kiadvány, amely az egyház és az egyházmegye történetén kí-

vül bemutatja az egyházi vezetés neves alakjait, az egyházmegye adminisztratív szerkezetét, tételesen elkülönítve a főesperességeket és esperességeket a 2021-es állapotnak megfelelően. Mindegyik egyházközséget bemutatja, megnevezi az áldozópapot, a családok számát, illetve a település teljes népességszámát is (utóbbi zömében a 2001-es népszámlálás adatai alapján). Ezen felül számos egyházközség történelmi krónikáját is bemutatja, kiegészítve a hozzájuk szorosan kötődő egyházi személyek életútjával. Emellett közzéteszi az egyházmegyéhez tartozó papok, szerzetesi rendek, egyházi intézmények listáját is, elérhetőségeikkel együtt.

Kutatásmódszertan

A 2022-es sematizmus az egyházközségek lélekszámát nem főben, hanem a családok számában adja meg. Annak érdekében, hogy a görögkatolikusok lélekszámával kapcsolatban hitelt érdemlő becslést készítsünk, használnunk kell a Kárpátalja egészére vonatkozó demográfiai adatokat is. Mivel a statisztikai nyilvántartás nem használja a család fogalmát, így az ehhez legközelebb eső „háztartások” kategória átlagos népességszám-mutatóit vettük figyelembe.

A 2022-es statisztikai évkönyv adatai szerint Kárpátalján egy háztartásban átlagosan 3,49 fő él. Mivel vidékünk Ukrajna legalacsonyabb urbanizációs mutatóival rendelkezik, ezért feltételeztük, hogy jelentős különbségek vannak a városi (városok és városi típusú települések), illetve a falusi háztartások átlagos lélekszámában. A statisztikai évkönyv nem közli ugyan az említett adatokat, de a közölt információk alapján mégis meghatározható mind a városi, mind a falusi települések átlagos háztartáslélekszáma. A kiadványban szerepel a megye összes (351,8 ezer) háztartásának mutatója, továbbá azt is feltünteteti, hogy ezek százalékosan hogyan oszlanak meg a városi (40,7%) és a falusi (59,3%) lakókörnyezet között (Закарпаття 2022). A fenti adatok alapján sikerült meghatároznunk, hogy a városi lakókörnyezetben 143,2 ezer háztartás, míg a falvakban 208,6 ezer háztartás található. A statisztikai kiadvány emellett részletesen közli a városi (458,2 ezer fő) és a falusi (783,4 ezer fő) lakókörnyezetben élő lakosság lélekszámát is. Így a lakosságszám és a háztartások számának elosztása alapján megállapíthatjuk, hogy a városi lakókörnyezet háztartásaiban átlagosan 3,2 fő él, míg a falusi környezetben ez a mutató 3,75 fő.

A sematizmusban szereplő adatokat a Microsoft Excel táblázatkezelő szoftver segítségével rendszereztük. A létrejött adatbázist az ArcGIS 10.1 térképszerkesztő programba interpretáltuk, ezáltal lehetőséget teremtettünk tematikus térképek létrehozására is.

Eredmények

A vizsgálat során összesen 406 egyházközség és nyolc szerzetesi közösség adatait vizsgáltuk, amelyek Kárpátalja 329 településén működnek. A legtöbb egyházközséget (142) 2021-ben a Munkácsi Főesperesség foglalta magába. Igaz, az Ungvári Főesperességhez is csak eggyel kevesebb (141) tartozott, míg a Huszti Főesperesség 123 egyházközséggel rendelkezett. A Főesperességek nyolc-kilenc esperesi kerületre tagolódtak.

A felmérés szerint Kárpátalján összesen 34 olyan település van, amelyen egy-nél több görögkatolikus egyházközség működik. Különös figyelmet érdemel a megye két legnagyobb városa, Ungvár és Munkács, hiszen előbbi 19 egyházközséget foglal magában (amelyek két (!) esperesi kerületre tagolódnak), míg utóbbi kilenc görögkatolikus egyházközsége is önálló esperesi kerületet alkot. Számszerűleg a legtöbb települést (36) a Beregszász I., más néven a Beregszászi Magyar Esperesi Kerület vonultatja fel, amelyhez összesen 37 egyházközség tartozik (de, érdekes módon, maga Beregszász városa nem). Ez azt jelenti, hogy a magyar esperesi kerületen belül egyetlen olyan település (Tiszabökény) akad, ahol egynél több egyházközség is található. Ugyanakkor néhány hegyvidéki falusi településen, mint Ötvösfalva, Alsóhidegpatak vagy Kaszómező, egyidejűleg három-három görögkatolikus egyházközség is működik.

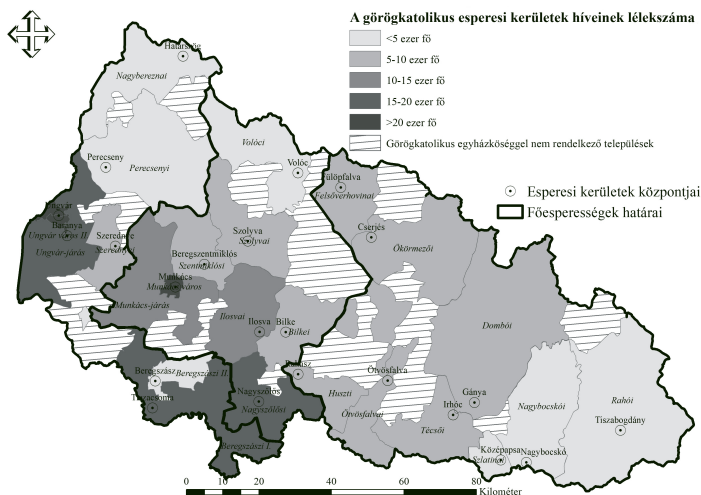
A szóban forgó sematizmusban szereplő adatok összesítése alapján elmondható, hogy 2021-ben Kárpátalján összesen 68 885 görögkatolikus család élt. A korábban vázolt becslési módszer alkalmazása után arra a következtetésre jutottunk, hogy a tárgyévben megszerezte 239,7 ezer görögkatolikus élt (ami az állandó lakosság 19,3%-a). Ez az adat nem áll messze a Kocsis Károly és Tátrai Patrik által 2021-ben közölt becsléstől, akik szerint 226 ezer fő lehetett a kárpátaljai görögkatolikusok lélekszáma, és nem mutat jelentős eltérést Molnár József 2009-es becslésétől sem, aki szerint ez a szám akkor 220 ezer fő volt. Lényegesen eltér ugyanakkor az általunk eredményként kapott létszámadat a Kocsis Károly 2016-ban – egy ukrainai kutatóközpont eredményeire (Vallásosság 2013) hivatkozva – közölt 340 ezres mutatótól, ami akkor az állandó lakosság 27,3%-át tette ki (Kocsis 2016). Ez a jelentős szórás is azt bizonyítja, hogy a területet kutatónak időnként adathiánnyal, illetve a rendelkezésre álló adatok megbízhatatlanságával kell szembesülnie.

Az egyes esperesi kerületek népességszámát a 2. ábra szemlélteti. A három említett Főesperesség becsült lélekszámát illetően elmondható, hogy az Ungvári Főesperesség tömörítette a vizsgált sokaság 42,8%-át (30,1 ezer család, 102,5 ezer fő). A Munkácsi Főesperesség településein a görögkatolikusok 37,6%-a (25,7 ezer család, 90,3 ezer fő), a Huszti Főesperességben pedig 19,5%-a (13,2 ezer család, 46,8 ezer fő) élt.

Nem meglepő módon, a legnagyobb létszámú görögkatolikus közösségeket a népesebb városokhoz közvetlenül kötődő esperesi kerületekben figyelhetjük meg:

2. ábra: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye esperesi kerületeinek lélekszáma 2021-ben
 Population numbers of the deanery districts at the Munkács (Mukachevo)

Greek Catholic Diocese in 2021

Forrás: Sematizmus 2022 alapján saját szerkesztés

Ungvár I. – 8 195 család, 26,2 ezer fő, Ungvár II. – 8 021 család, 25,6 ezer fő, Munkács város – 6 413 család, 20,5 ezer fő. A sematizmusban szereplő adatok és az azok alapján készült becslések szerint e három esperesi kerületben össz pontosul a kárpátaljai görögkatolikusság 30,3%-a. Összehasonlításképpen: a két ungvári esperesi kerület több görögkatolikust tömörít, mint a Huszti Főesperesség összesen.

A nem nagyvárosi (Ungvár, Munkács) kötődéssel rendelkező esperesi kerületek közül a legnagyobb lélekszámmal a Munkácsi Főesperességhez tartozó Nagyszőlősi Esperesi Kerület büszkélkedhet (5 206 család, 18,5 ezer fő), amelyet az Ungvári Főesperesség Ungvár-járás Esperesi Kerülete követ (4 387 család, 16,3 ezer fő). Utóbbi esetében szükséges hangsúlyozni a közeli Ungvár népességkoncentráló szerepét, ugyanis ehhez az esperesi kerülethez tartoznak a tágabb értelemben vett agglomeráció települései is. Becsléseink szerint 10 ezer főnél több görögkatolikust további három esperesség tömörít: a Munkácsi Főesperesség Ilosvai (3 506 család, 13 ezer fő) és Munkács-járás (2 821 család, 10,5 ezer fő) Esperesi Kerülete, valamint az Ungvári Főesperesség Beregszászi Magyar Esperesi Kerülete (4 236 család, 15,7 ezer fő). Utóbbi mutatót nem lehet egyértelműen a kárpátaljai magyar görögkatolikusok számának tekinteni, mivel ebből egyrészt kiesnének az adott kerületen kívül (Ungvár, Munkács, Beregszász városokban) élő magyar hívek, másrészt belekerülnének a magyar esperesi kerület nem magyar etnikumú tagjai. Marosi István 2014-es munkájában közreadta a Beregszászi Magyar Esperesi Kerület (és néhány, a kerülethez nem tartozó magyar település) egyházközségeinek görögkatolikus lélekszámadatait, amelyekhez hasonlítva a saját kutatásunk során kapott mutatók mintegy 2%-kal alacsonyabbak. Ha ezt a

csökkenési mutatót a megnevezett forrásban szereplő magyar esperesi kerületen kívüli magyar görögkatolikusság (Munkács, Nagyszőlős, Ungvár, Beregszász stb.) adataira is alkalmazzuk, akkor a kárpátaljai magyar görögkatolikusok becsült száma jelenleg 24,5 ezer főre tehető. Igaz, ezt az adatot nemcsak a becslés hibahatára, hanem számos más tényező is befolyásolhatta (kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus, Covid-járvány stb.)

A legnagyobb lélekszámú görögkatolikus egyházközség, nem meglepő módon, az Ungvári Székesegyházhoz tartozik (6 870 család, 21,9 ezer fő). Ungváron található még egy, több mint hatezer családot tömörítő egyházközség, illetve Munkácson tevékenykedik két, egyenként kétezer fős egyházközség is. A legnépesebb, nem városi környezetben működő egyházközség az Ungvár-járás Esperei Kerület központja – Baranya (900 család, 3 375 fő), ami azért érdekes, mert a legutóbbi, 2001-es ukrajnai népszámlálás során e településen mindössze 1 609 főnyi állandó lakost rögzítettek. Megjegyzendő, hogy hasonló mértékű eltérésre nem derült fény az adatbázisban, így akár az is elképzelhető, hogy a fenti, nyilvánvalóan túlzó adat technikai hiba folytán került bele a sematizmus közreadott változatába.

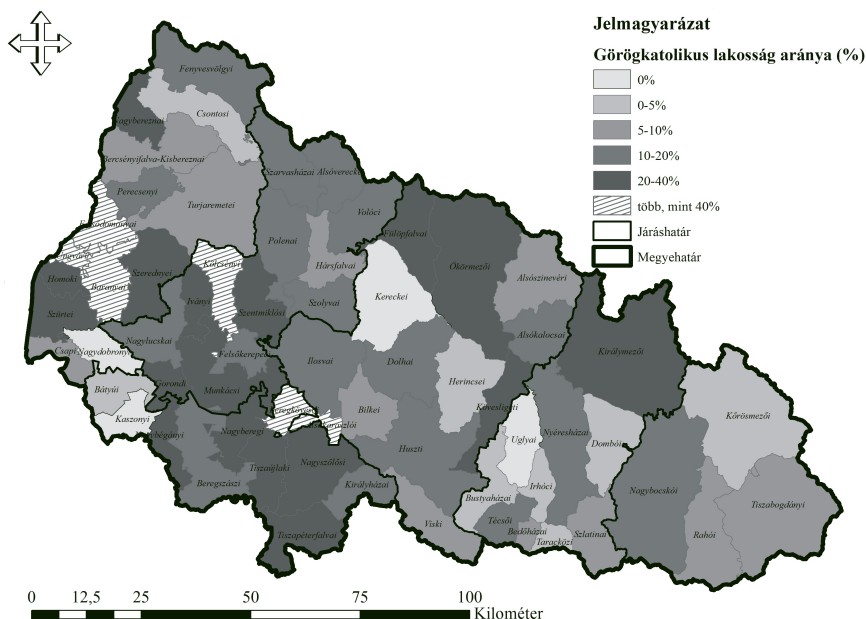
A 2022-es statisztikai évkönyvben feljegyezték a kárpátaljai közigazgatási egységek (járások, kistérségek¹) népességszámmutatóit is. Összevetve ezeket saját becsléseinkkel, meghatározható a görögkatolikusok aránya az összlakosságon belül. Ebben járási viszonylatban egy kelet-nyugati irányban növekedés figyelhető meg, ugyanis ez az arány (átlagosan 7%) a Técsői és a Rahói járásokban a legalacsonyabb. A Huszti, Beregszászi és Munkácsi járásokban e mutató értéke lényegesen magasabb (15-20% közötti), míg az Ungvári járás lakosságán belül a görögkatolikusok becsült aránya már eléri a 31%-ot.

Az arányokat kistérségi szinten vizsgálva már jóval összetettebb kép tárul eléink (3. ábra). Először is, a sematizmus szerint a megyében van négy olyan kistérség (Kaszonyi, Kereckei, Uglyai, Nagydobronyi), amelyek egyetlen településén sem működik görögkatolikus egyházközség. Így ezek lélekszámával kapcsolatban nem is tudtunk becslést végezni. Ez persze valószínűleg nem azt jelenti, hogy a szóban forgó kistérségekben ne élneek görögkatolikusok, de a rendelkezésre álló források alapján nem lehet őket kimutatni.

A kapott adatok alapján elmondható, hogy a görögkatolikusok aránya a Huszti járás Alsókaraszlói kistérségének lakosságán belül a legmagasabb (70,7%). Ez tehát az a közigazgatási egység, ahol kimagasló ez a mutató (már ha a korábban említett Baranya települést magában foglaló Baranyai kistérség 65,5%-os adatát némi fenntartással kezeljük). Utóbbi esetben az Alsókaraszlói kistérséget az Ungvári követi, ahol a lakosság 44,8%-a görögkatolikus. Az Ungvári járást illetően ki kell még emelnünk a Felsődomonyai kistérség mutatóját (40,1%). A Beregszászi járáson belül a Beregkövesdi kistérségben a legjelentősebb a görögkatolikusok aránya (43,8%), de e mutató számos egyéb kistérségben (Tiszaújlaki, Nagybégányi, Nagyszőlősi, Tiszapéterfalvai, Nagyberegi) is átlag feletti.

Becsléseink szerint a Munkácsi járásban a Kölcsényi kistérség lakosságán belül a legmagasabb a görögkatolikusok részesedése (40,5%), míg a Huszti járásban a Fülöpfalvai (38,8%) és az Ökörmezői (28,5%) kistérségeket érdemes megemlíteni. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a felsorolt közigazgatási egységek zöme 10 ezer fő alatti népességszámmal rendelkezik (kivéve az Ungvári és az Ökörmezői kistérséget).

3. ábra: A görögkatolikusok becsült aránya Kárpátalja kistérségeinek lakosságán belül
The estimated ratio of the Greek Catholics within the population of Transcarpathia's territorial microregions

Forrás: Kárpátalja 2022 és Sematizmus 2022 alapján saját szerkesztés

Összefoglalás

Jelen tanulmányunkban kísérletet tettünk a kárpátaljai görögkatolikus népesség számának meghatározására a Munkácsi Egyházmegye 2022-ben kiadott sematizmusában szereplő adatok alapján. A fentebb vázolt becslési eljárást alkalmazva arra a következtetésre jutottunk, hogy 2021-ben Kárpátalján 406 egyházközségben 239,7 ezer görögkatolikus élt. A népesség térbeli eloszlását tekintve, a görögkatolikusok bő kétötöde az Ungvári Főesperesség kötelékébe tartozó egyházközségekben élt.

A kutatás továbbfejlesztésének egyik lehetősége az alkalmazott becslési módszer tökéletesítésében rejlik. Ennek alkalmazása során ugyanis a forrás jellegeből és az adatok szűkösségéből adódóan nem tudtunk olyan tényezőkkel szá-

molni, mint amilyen az egyedülállók/özvegyek lakosságon belüli aránya, vagy a vegyes házasságok jelensége.

Mindazonáltal a 2022-ben napvilágot látott sematizmus egy hiánypótló és, remélhetőleg, hagyományteremtő munka. Az egyes történelmi részleteket illetően minden bizonnyal szükség van finomításokra, kiegészítésekre, de ennek elvégzését a történész szakmára bízuk. Mindenképp jeleznünk kell azonban, hogy a rendelkezésre álló forrásokban igen gyakoriak az egymásnak ellentmondó adatok (pl. az egyházközségek teljes számát nem adja ki a három főesperesség külön-külön összesítése). Célszerű lenne továbbá a statisztikákat nem a családok száma, hanem lélekszám szerint nyilvántartani, így az egyházmegye vezetőinek is sokkal pontosabb adatok állnának rendelkezésre.

A kutatás esetleges jövőbeli folytatását illetően a következő lehetőségekkel számolhatunk: a kapott eredmények települési szintű elemzése; a jelen tanulmány megírása során alkalmazott becslési módszer tökéletesítése; más felekezetek meglévő (?) adatainak felhasználásával Kárpátalja teljes vallási szerkezetének meghatározása.

Jegyzet

1. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 2015-ben elfogadta az Önkormányzatok önkéntes egyesüléséről szóló törvényt (Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»). Ezzel kezdetét vette az ukrán közigazgatási reform, melynek következtében a helyi városi és falusi önkormányzatoknak ún. kistérségbe (hromada, ОТГ) kellett szerveződniük. A Legfelsőbb Tanács 2020. július 17-én megszavazta A járások létrehozásáról és megszüntetéséről szóló rendeletet (Про утворення та ліквідацію районів), mellyel a decentralizációs folyamat jogi szabályozása lezárult: Ukrajna 490 járása megszűnt, helyette 136 új járás alakult.

Irodalom

- Az ukránok vallásossága (2013): szintje, jellege, viszonyulása az egyházi-vallási helyzet egyes aspektusaihoz és az állam-felekezeti kapcsolatokhoz (Országos szociológiai felmérés eredményei). Razumkov Központ, *Nemzetbiztonság és védelem* 138, 1., 15–40. [Релігійність українців (2013): рівень, характер, ставлення до окремих аспектів церковно-релігійної ситуації і державно-конфесійних відносин (Результати загальнонаціонального соціологічного дослідження). Центр Разумкова. Національна безпека і оборона 138. 1., 15–40].
- B. Papp J. (1996): *Hajdúdorog küzdelme a Magyar Görög Katolikus Egyházmegye felállításáért*. Hajdúdorog Önkormányzata, Hajdúdorog
- Bendász I. (1999): *Öt év a szögesdrót mögött (Egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáborában)*. Lámpás Kiadó, Abaliget
- Berghauer S. (2010): Turizmus Kárpátalján. *Modern Geográfia*, 2., 31–54.
- Botlik J. (1997): *Hármas kereszt alatt: görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest
- Fényes E. (1851): *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik*. Nyomatott Kozma Vazulnál Pesten

- Gönczi A. (2008): *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint Kiadó, Ungvár
- Grigássy Gy. (1913): *A magyar görög katolikusok legújabb története*. Doktori értekezés. Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem
- Hodinka A. (1910): *A munkácsi görög katolikus püspökség története*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- Kárpátalja demográfiai dimenzióban 2021. évben*. Statisztikai Évkönyv. Ungvár, 2022. [Закарпаття у демографічному вимірі у 2021 році. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Закарпатській області, Ужгород, 2022].
- Kepecs J. (szerk.) (2000): *Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941)*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest
- Kocsis K. (2016). A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza (10–21. század). In: Gál A., Frisnyák S., Kókai S. (szerk.): *A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza*. Tanulmánygyűjtemény, Első kötet. Nyíregyháza-Szerencs, 9–90.
- Kocsis K., Tátrai P. (2021): Vallás. In: Kocsis K. (főszerk.): *Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom*. Budapest, CSFK Földrajztudományi Intézet, 78–83.
- Marosi I. (2014): *Görögkatolikus magyarok Kárpátján. Községek és templomok*. Szent Miklós Egyesület, Nagybégány – Beregszász
- Marosi I. (szerk.) (2020): *Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 1945-ös sematizmusa*. Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár, Beregszász
- Molnár D. I. (2018): *Perifériáról perifériára: Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. Kalligram, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, Budapest
- Molnár J., Molnár D. I. (2005): *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. PoliPrint Kiadó, Ungvár
- Molnár J. (2009): Vallási megoszlás. In: Baranyi B. (szerk.): *Kárpátalja*. MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 207–209.
- Sebők L. (2005): *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*. TLA Teleki László Intézet
- Sematizmus. Az egyházmegye papjainak és egyházközségeinek névsora 2022. január 1. állapot szerint*. Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye, Ungvár, 2002. [Шематизм. Список священників і громад епархії станом на 1 січня 2002 року. Мукачівська греко-католицька епархія, Ужгород, 2002].
- A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye sematizmusa*, Ungvár, 2022 [Шематизм Мукачівської греко-католицької епархії, Ужгород, 2022].
- Tátrai P., Molnár J., Kovály K., Erőss Á. (2020): SUMMA 2017: a kárpátaljai magyarok demográfiai felmérése. In: Ferenc V., Kovály K. (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 21–51.
- Tóth, A., Fodor, Gy., Berghauer, S. (2023): The Ethnic and Religious Structure of the Population of the Present-Day Territory of Transcarpathia in 1851. *Modern Geográfia*, 1., 27–39. <https://byzantinohungarica.com/> (kutatás ideje: 2013. december 20.) – Byzantinohungarica – Görögkatolikus Örökségismereti Honlap